

Osnovna šola Rodica
Domžale, Kettejeva ulica 13

ŽIVLJENJE V KOFUTNIKOVI HIŠI

Gibanje znanost mladini
Raziskovalna naloga s področja zgodovine

Avtorici: **Teja Grad, Karmen Moneta**, 9. razred

Mentorica: Vilma Vrtačnik Merčun, prof. geogr. in soc.

Domžale, marec 2004

Kazalo

	Stran
1. Povzetek	3
2. Zahvala	4
3. Uvod	4
4. Zgodovinsko ozadje konec 19. in v začetku 20. stoletja	5
5. Življenje ljudi na Bistriški ravnini konec 19. in v začetku 20. stoletja	8
6. 400 let stara Kofutnikova hiša v Srednjih Jaršah	11
7. Rodovnik Kofutnikovih v Srednjih Jaršah s kratkimi življenjepisi ...	12
7.1. Kratki življenjepisi Kofutnikovih in njihovih sorodnikov	16
8. Življenje Kofutnikovih konec 19. in v prvi polovici 20. stoletja	20
8.1. Pismo Johana Ivana Giovanellija sorodnikom v Ameriki	21
8.2. Pogovor z Lovrencem Giovanellijem	21
8.3. Pogovor s Pepco Žebovec	23
9. Razprava in zaključek	27
10. Literatura in viri	29
11. Priloga	30

1. POVZETEK

Cilj raziskovalne naloge je bil ugotoviti način življenja v 400 let stari Kofutnikovi hiši v Srednjih Jaršah. Hiša je skoraj v celoti lesena in ima ohranjeno še črno kuhinjo ter zelo majhna okna. Izhodišče za opise življenja ljudi je bila knjiga *Status animarum*, ki jo hranijo v mengeškem župnišču. Na osnovi ustnih in pisnih virov sva predstavili življenje Kofutnikovih od sredine 19. stoletja dalje.

Pri Kofutnikovih so takrat živeli trije neporočeni ljudje: sestre Marija in Marjana ter brat Jernej Maček. Leta 1852 so odšli v Trst po dojenčka, ki so ga potem posvojili. To je bil Janez Giovanelli (1852-1933), ki se je poročil in imel sedem otrok. Dve hčerki sta umrli pred drugim letom starosti, trije otroci pa so med letoma 1910 in 1920 odšli v Ameriko s trebuhom za kruhom. Dva, sin Johan in hčerka Ivana, sta živela v Srednjih Jaršah. doma pa je kmetijo prevzel Johan-Ivan Giovanelli (1894-1964). Med prvo svetovno vojno je bil v Galiciji v Karpatih ranjen, zato je izgubil prste na nogi. V letih 1924 do 1936 je bil župan občine Jarše in kasneje Homec, ko se je občina Jarše združila s sosednjima občinama. Z ženo Katarino Kaplja sta imela pet otrok: dve hčerki sta umrli pred četrtem letom starosti, sin Ivan Giovanelli pa je umrl krute smrti med drugo svetovno vojno v Mauthausnu. Najina glavna ustna vira pa sta bila dva njuna še živeča otroka.

SUMMARY

THE WAY OF LIVING IN A 400 YEAR OLD KLOFUTNIK'S HOUSE

The goal of our research was to find out the way of living in the 400 year old Klofutnik's house in Srednje Jarše. The house is very small and made almost entirely of wood and has preserved a black kitchen. The description of people was based on the book titled *Status animarum*, which is held in the vicarage of Mengeš. On the basis of oral and written sources the life of the Klofutnik's family from the middle of the 19th century onwards has been presented.

At that time three single people lived at the Klofutnik's house: sisters Marija and Marjana and their brother Jernej Maček. In 1852 they went to Trieste to adopt a baby. This baby was Janez Giovanelli (1852-1933), who married and had seven children. Two of his daughters had died before they were two years old. Three of his children went to America between 1910 –1920 to earn some money. Janez's son Johan and daughter Ivana lived in Srednje Jarše. Johan-Ivan Giovanelli (1894-1964), who took over the home farm, was injured during the World War I in Galicia in the the Carpathians and lost all of his toes. Between the years 1924 and 1936 he was the mayor of Jarše and later on, when the municipalities Jarše, Šmarca and Homes joined, also of Homec. With his wife, Katarina Kaplja, they had five children, two of which died before they were four years old, while their son died during the World War II in the concentration camp Mauthausen. Two of their children are still alive and were our main oral sources.

2. ZAHVALA

Najlepše se zahvaljujema vsem, ki so nama pomagali pri najini raziskovalni nalogi. Še posebej se zahvaljujema Lovrencu Giovanelliju in njegovi sestri Pepci Žebovec, ker sta nama povedala veliko zanimivih zgodb ljudi, ki so živeli v Kofutnikovi hiši. Hvala tudi mengeškemu župniku, ki nama je dovolil prepisati podatke iz *Statusa animaruma*. Zahvaljujema se tudi osnovni šoli Rodica, ki nama je omogočila dostop do računalnikov. Seveda ne smeva pozabiti najinih mentoric Vilme Vrtačnik Merčun in Ide Fidler, ki sta vseskozi spremljali in usmerjali najino delo.

3. UVOD

Namen raziskovalne naloge je bil ugotoviti način življenja v 400 let stari Kofutnikovi hiši v Srednjih Jaršah. Ker je hiša zelo stara, sva predvidevali, da je bilo tudi bivanje ljudi v njej zanimivo in povsem drugačno, kot je danes.

Najprej sva sestavili vprašalnik za intervju, potem pa sva se podali na teren. O ljudeh, ki so živeli v Kofutnikovi hiši, sva dobili najstarejše podatke v mengeškem župnišču. Pregledali sva splošno zgodovinsko literaturo ter knjige, kjer so bili zabeleženi podatki o življenju ljudi v Domžalah in okolici. Fotografirali sva stare pripomočke in ugotovili, čemu so služili prostori in takratna oprema. Lastnika, njegovo sestro in sosede sva prosili, da nama odgovorijo na nekaj vprašanj. Če sva začutili pri ljudeh odpor, nisva hoteli preveč posegati v njihovo zasebnost.

NAJINE HIPOTEZE

1. Predvidevali sva, da se v Kofutnikovi hiši nahaja še veliko starih predmetov, da je bila nekoč krita s slamo, in da so se včasih prebivalci te hiše ukvarjali s kmetijstvom.
2. Predstavljali sva si, da je bilo življenje ljudi v tej hiši veliko težje, kot je današnje. Njeni prebivalci so preživeli, pa tudi umirali v obeh svetovnih vojnah. Njihovo življenje je bilo težje zaradi lakote in bolezni, ki jih še niso znali zdraviti, ter načina življenja brez sodobnih strojev.
3. Predvidevali sva, da so povečini ženske gospodinje, vsi ostali pri hiši pa so opravljali kmečka dela.
4. Ker sva si hišo že prej ogledali, sva vedeli, da je zgrajena večinoma iz lesa, da ima zabita majhna okenca in vgrajena malo večja, da ima črno kuhinjo in še vrsto drugih zanimivosti.
5. Z raziskovalno nalogo sva želeli spodbuditi zaščito te kmečke hiše, ki je med najstarejšimi v Sloveniji.

4. ZGODOVINSKO OZADJE V 19. IN V ZAČETKU 20. STOLETJA

Zgodovino Kofutnikovih spremljamo od sredine 19. stoletja dalje, zato bomo skušali v teoretičnem delu prikazati predvsem zgodovinske razmere na slovenskem ozemlju v 19. stoletju in v začetku 20. stoletja. Na ta način bomo bolje razumeli način življenja Kofutnikovih, kakor sta ga nama opisala Lovrenc Giovanelli in Pepca Žebovec.

4.1. OBDOBJE V LETIH 1815 DO 1848

V obdobju med dunajskim kongresom in letom 1848, ko so Evropo pretresale meščanske revolucije, so Slovenci ostali v okviru habsburške monarhije, ki je bila del Nemške zveze. Tako se njihov položaj v prvi polovici 19. stoletja ni bistveno spremenil, kar pa ne velja za gospodarski razvoj. Začetki industrializacije so v obdobju med dunajskim kongresom in marčno revolucijo 1848 zajeli tudi slovenske dežele. Prvi parni stroji, tovarne, rudniki in gradnja železnice so začeli spreminjati podobo naših dežel. Z vzponom meščanstva in krepitvijo liberalnih idej so se počasi spreminjala tudi družbena razmerja in vsakdanje življenje ljudi. Spmembe, ki jih je prinesla oblast Francozov, so bile v glavnem odpravljene, nekatere pa so ostale: da je sodstvo tudi za kmete ostalo v pristojnosti državnih sodišč in ne več plemstva (S. Berzelak, 2001, str. 245).

a) Gospodarski razvoj slovenskih dežel

Med gospodarskimi dejavnostmi je bilo še vedno najpomembnejše kmetijstvo, ki so se mu vse bolj enakomerno približevale tudi nekmetijske dejavnosti. V 19. stoletju je postajalo kmetijstvo v slovenskih deželah vse bolj načrtno. Med poljščinami so še vedno prevladovala žita: pšenica, rž, ajda, vse bolj pa se je uveljavljala tudi koruza. Med preostalimi kulturami se je v tem času najbolj razširil krompir, še posebej po nekaj zaporednih lakotah v začetku 19. stoletja. Tudi sadjarstvo je postajalo vse bolj načrtno. Zasadili so sadovnjake in pazili na zastopanost vedno kvalitetnejših sadnih vrst (različne vrste jabolk, hrušk, češenj in sliv). V vinorodnih območjih pa so se močno razširili vinogradi (S. Berzelak, 2001, str. 246).

b) Podoba kmečke in obrtniške družine

Do začetkov moderne industrijske dobe, torej do konca 18. stoletja, so k družini spadali vsi, ki so živeli »pod isto streho«. Družine so bile lahko majhne ali velike. V njih so neredko živeli skupaj stari starši, njihovi otroci, ki so bili sami starši, in otroci – vnuki starih staršev. Poleg tega so veljali za družinske člane še drugi sorodniki: strici, tete ali posvojenci, ki so živeli v isti hiši, na deželi tudi dekle in hlapci, v obrtniških in rokodelskih družinah pomočniki in vajenci. Družina je bila predvsem gospodarska skupnost: na njenem čelu je bil hišni gospodar, lastnik kmetije ali obrtne delavnice, ki je skrbel za hišno gospodarstvo, odločal o tem, kaj mora kdo storiti, in zastopal družino v javnosti. Mama je skrbela za gospodinjstvo, otroke in ostarele ter za to, da je vsakdo dobil svoj kos kruha in obleke. Otroci so morali starše brez ugovorov ubogati in spoštovati. Večinoma so jih vikali, marsikje celo onikali. Vendar to nikakor ne pomeni, da med starši in otroki ni bilo toplih čustvenih vezi. Toda razkazovanje ljubezni in naklonjenosti ni bilo v navadi, še več, zdelo se je neprimerno. Pravilo je bilo, da je treba otroke predvsem naučiti delati, da bodo lahko skrbeli zase ter za družino. Na podeželju in v manjših mestih se je začela opisana družinska podoba spreminjati šele v drugi polovici 19. stoletja. Število sorodnikov, hlapcev in obrtnih pomočnikov, ki so živeli pod isto streho, se je zmanjševalo, povečevalo pa se je

število družin, v katerih so bili le starši in otroci (Maja Žvanut, Peter Vodopivec, 1995, str.187).

V nekmetijski proizvodnji sta obrt in trgovina obdržali svoj pomen, najpomembnejši proces pa je bil začetek industrializacije. Tako se je leta 1818 v Trstu pojavil prvi parni stroj, ko je parnik Carolina (bil je drugi v Sredozemlju) začel voziti med Trstom in Benetkami. Najpomembnejša dejavnost je bilo železarstvo, saj je bilo mogoče pri nas najti še dovolj kvalitetne železove rude, povpraševanje po izdelkih pa se je nenehno povečevalo. Pomembne so bile tudi spremembe v prometu. Parnike, ki so začeli pluti v vse pomembnejše pristanišče Trst, sva že omenili. Prevažali so predvsem potnike in pošto, kajti večje tovore so še vedno prevažale jadrnice. Z gradnjo novih cest se je izboljšala povezanost slovenskih krajev, najpomembnejši pa je bil začetek gradnje južne železnice Dunaj-Trst (S. Berzelak, 2001, str. 246-247).

c) Narodnostne razmere

V prvi polovici 19. stoletja je dunajska vlada, kot najbolj vnet evropski zagovornik starih časov, odločno nasprotovala proti vsem svobodomiselnim in novim idejam. Nastopala je tudi proti nastajajočim narodnim gibanjem. Povečalo se je število otrok, ki so obiskovali šole. Pred letom 1848 se je šolal že vsak tretji otrok, prej pa le vsak sedmi. V slovenskem jeziku so učili otroke v osnovnih šolah na podeželju, pouk v mestnih šolah pa je bil večinoma v nemščini. V takih razmerah se je v prvi polovici 19. stoletja okrepila zavest o povezanosti Slovencev različnih dežel v en narod. Čeprav je bilo nacionalno zavednih ljudi zelo malo, se je njihovo število povečevalo predvsem med študenti, učitelji in drugimi izobraženci (S. Berzelak, 2001, str. 247-248).

d) Šolstvo in vzgoja

Kako so otroci preživeli otroška leta, je bilo odvisno predvsem od tega, kaj so bili njihovi starši. Če so bili iz kmečke, obrtniške ali delavske družine, so morali takoj, ko so bili dovolj krepki za to, poprijeti za delo: na kmetih pomagati v hiši, v hlevu ali na paši, v obrtniških družinah sodelovati pri delu v delavnici, v delavskih na tak ali drugačen način zaslužiti prvi denar. Življenje delavskih otrok je bilo najtežje, saj so bili najbolj prepuščeni sami sebi in ulici, medtem ko so otroci v premožnih meščanskih družinah živeli povsem drugače: zanje sta poleg matere skrbela še vzgojiteljica ali hišni učitelj, tako da sami, brez spremstva, skoraj niso stopili iz domače hiše. Med vzgojo dečkov in deklic so bile velike razlike. Dečke so že od majhnega vzgajali in pripravljali za prihodnje delo in poklic. V kmečkih družinah so jih seznanjali s kmečkimi deli, v obrtniških in manj premožnih meščanskih družinah pa z drugimi praktičnimi opravili, s katerimi si je bilo mogoče služiti kruh. V srednjo šolo in univerzo so po končani osnovni šoli odhajali le najbolj nadarjeni sinovi kmečkih in siromašnejših meščanskih staršev. V nasprotju z dečki so deklice že od majhnega pripravljali na njihove ženske, gospodinjske in materinske naloge. Zato so se morale deklice poleg osnovnošolskih znanj naučiti tudi kuhati, šivati in skrbeti za dom (Maja Žvanut, Peter Vodopivec, 1995, str. 188-189).

4.2. REVOLUCIJE 1848 IN ZAČETEK NOVE DOBE

V prvi polovici 19. stoletja je meščanstvo težilo k uresničitvi idej, ki so jih razvile že meščanske revolucije v 18. stoletju. K temu je pomembno prispevala nova zavest, s katero so ljudje začutili, da ne pripadajo več samo kraljestvom, pokrajinam ali drugim ozemeljskim celotam, pač pa tudi narodom, ki jih povezujejo skupni izvor, jezik, običaji in skupna zgodovina.

Čeprav meščanstvo leta 1848 politično še ni zmagalo, so tedanje revolucije najpomembnejša prelomnica 19. stoletja. Fevdalizem je bil povsod (razen v Turčiji in Rusiji) odpravljen, meščanstvo pa je začelo svoj zmagoviti vzpon. Temeljito se je spreminjala tudi zunanja podoba Evrope, v kateri so vse višji dimniki in velike, hrupne tovarne zamenjali skozi stoletja skoraj nespremenjene majhne obrtne delavnice. Začeli so se novi časi, katerih poglobljena značilnost je bil vse hitrejši življenjski utrip (S. Berzelak, 250-253)

Karta 1: Izsek iz zemljevida Kranjske in Primorske, (Trst, Gorica-Gradišče in Istra),
Povzeto po: V. pl. Haardtov Zemljepisni atlas, 1899, str. 3.

a) Šolstvo od marčne revolucije in pomladi narodov do prve svetovne vojne

Med pomladjo narodov leta 1848 smo Slovenci postavili svoj prvi narodno-politični program. Zedinjenje vseh Slovencev v eno politično upravno enoto in večja vloga slovenskega jezika v šolah in uradih sta bila za vse obdobje do razpada monarhije stalni, a neizpolnjeni zahtevi Slovencev. Osnovno in srednje šolstvo, zlasti pa gimnazije kot nosilke prihodnje inteligence, je postalo eden najpomembnejših dejavnikov za razvoj in oblikovanje slovenske narodno politične identitete. Do liberalne osnovnošolske zakonodaje leta 1869 je bil učiteljski poklic praviloma združen s cerkovniško in organistovsko službo (Šolstvo na Slovenskem, Šolski-muzej).

Z ustanovitvijo prve slovenske univerze v Ljubljani leta 1919 in slovenizacijo srednjega in poklicnega šolstva, ki je bilo kmalu izpostavljeno unitarističnim jugoslovanskim pritiskom, je slovensko šolstvo v osrednji Sloveniji v sklopu Kraljevine SHS doseglo velik napredek. Z izseljevanjem Slovencev so nastale slovenske šole tudi na tujem, zajele pa so vse večje število slovenskih rojakov (Šolstvo na Slovenskem, Šolski-muzej).

4.3. OBDOBJE KONEC 19. IN V PRVA POLOVICA 20. STOLETJA

Prehod iz 19. v 20. stoletje je zaznamoval hiter industrijski razvoj v večini evropskih držav. Bogati meščani so vlagali v bogate predele mest, v revnejših pa so se stiskali industrijski delavci.

Položaj malega kmeta je bil pri nas še vedno slab. Premožnejši kmetje so si prilastili manjše kmetije s posojanjem denarja na visoke obresti. Propadli kmetje so postali najemniki, ali pa so se vselili v industrijska središča. Ker je bilo delo težko dobiti so se začeli izseljevati na Zahod in v ZDA. Izseljevanje je doseglo vrh v devetdesetih letih 19. stoletja, ko se je izselilo več kot 150.000 Slovencev. Delavsko prebivalstvo pa se je krepilo.

Vloga Trsta

Slovence je vnemala misel o Trstu kot pljučih slovenskega gospodarskega razmaha; poudarjali so njegovo osrednjo vlogo pri njihovem razvoju in čeravno je bilo slovensko prebivalstvo Trsta v manjšini, ga je bilo zaradi različne demografske sestave obeh mest več kot v Ljubljani (Poročilo 1880-1918, str. 2).

5. ŽIVLJENJE LJUDI NA BISTRIŠKI RAVNINI KONEC 19. IN V ZAČETKU 20. STOLETJA

Kofutnikova hiša stoji v Srednjih Jaršah že okrog 400 let. Glede na to, da predstavlja njeno zgodovino v zadnjih 150 letih, sva v literaturi poiskali tudi informacije o življenju ljudi na Kamniškobistriški ravnini v tem obdobju.

OPIS NASELJA

Zgornje, Srednje in Spodnje Jarše ter Rodica so manjša naselja severno od Domžal. Sledijo si strnjeno ob nekdanji vaški cesti, ki se danes imenuje Jarška cesta. Izjema je naselje Zgornje Jarše, katero od ostalih naselij ločuje manjši pas kmetijskih površin. Po njem so proti Kamniški Bistrici pred 40. leti speljali umetni razbremenilni kanal Pšate. Stare hiše so v skladu s staro zasnovo naselij večinoma ob nekdanji glavni vaški cesti na Rodici, v Spodnjih in Srednjih Jaršah ter ob glavni cesti Domžale-Kamnik (A. Vrhovec, D. Tesovnik, 2003). Na vzhodni strani jih omejuje umetna struga Mlinščice, ki je bila zgrajena pred več kot 350 leti (V. Vrtačnik Merčun, 2003, str. 94).

OBČINA JARŠE

Po zasedbi naših krajev je francoska vlada leta 1810 poskušala odpraviti fevdalizem, zemljiško gosposko in kmetско podložništvo. Pri tem se je oprla na že obstoječe, na naravnih mejah zasnovane, jožefinske davčne občine. Več teh občin je združila v upravne enote komune ali merije. Avstrijska vlada je ob restavraciji svojega režima obdržala te najnižje upravne oblasti in jih po upravni in politični preuredbi leta 1849 še utrdila. Da bi se izognila zmedi v matični službi in davčni upravi, je Avstrija obdržala tudi komune ali merije in jih preimenovala v občine oziroma podobčine. Ena takih občin je bila tudi v Jaršah. Leta 1924 so Ivana Giovanellija izvolili za župana občine Jarše. Mesto župana je opravljal skupaj 12 let, najprej kot župan občine

Jarše, kasneje pa kot župan občine Homec, ko so se sosednje občine združile (S. Stražar, 1988, str. 538-542).

KMETIJSTVO

Iz popisa, ki je bil napravljen leta 1830 predvsem za vojaške namene, izvemo, da so se takrat ljudje na našem območju največ ukvarjali s kmetijstvom. Pridelovali so žita, krompir, repo, zelje, stročnice in drugo ter se s temi pridelki tudi hranili, nekaj pa so jih prodajali na trgih v Kamniku, Kranju in v Ljubljani. Še po drugi svetovni vojni so polja obdelovali samo z vprežno živino, največ s konji, na revnejših kmetijah pa z volmi in kravami, ki so jih sicer imeli za prirejo mesa in pridelavo mleka. Prvi traktorji so se na njivah pojavili po drugi svetovni vojni, predvsem z nastankom velikih družbenih posestev. Država je po letu 1961 z raznimi pritiski kmetom odvzela obdelovalno zemljo in jo združila v velika kmetijska posestva. Izguba polj za domačine niti ni bila tako boleča, saj so bile ugodne možnosti za zaposlitev v bližnjih industrijskih obratih (S. Stražar, 1988, str. 642). Tako se je delež kmečkega prebivalstva zelo hitro zmanjševal. Po drugi svetovni vojni je kmetijstvo zaposlovalo okrog 40 % aktivnega prebivalstva, leta 1991 pa manj kot 3 % (povprečno 1,9 %). Najmanj zaposlenih v kmetijstvu je v Spodnjih Jaršah (0,7 %) in Zgornjih Jaršah (0,9 %), največ pa na Rodici (3,5 %) in Srednjih Jaršah (3,4). V vseh naseljih je v kmetijstvu zaposlenih manj aktivnega prebivalstva, kot znaša slovensko povprečje - 4,3 % leta 1993 (V.Vrtačnik Merčun, 2000).

IZRABA VODNE MOČI MLINŠČICE

Domžalčani so bili že v 16. stoletju samozavestni ljudje, čeprav podložniki, ki so se pogumno borili za svoje že uveljavljene pravice in jih ščitili z vsemi sredstvi, vključno z nepokorščino in uporom. Podjetnost se čisto konkretno kaže v ureditvi umetno urejenih vodotokov ali mlinščic. Še danes obstoječe mlinščice, kot tudi tiste, ki so ohranjene le še na katastrskih zemljevidih, nam potrjujejo, da so prebivalci celotnega območja med Duplico in Ihanom, torej ob reki Kamniški Bistrici in na vzhodnem obrobju Mengeško-domžalske ravnine, že pred 16. stoletjem zgradili cel sistem umetnih kanalov ali mlinščic. S temi kanali so odvzeli velik del vode reki Bistrici, ki je bila takrat tipična hudourniška reka in je redno poplavljala velika območja posebno v Domžalah in južno od Domžal. Z gradnjo teh kanalov so zmanjšali nevarnost poplav. Ker pa so lastniki zemlje, po katerih so bili speljani, vodo »napenjali«, to je zajezili in tako ustvarili večji ali manjši padec, so pridobili možnost, da so ob teh padcih gradili mline in žage. In tu se je spet pokazala podjetnost teh ljudi, kajti iz teh majhnih objektov, žag in mlinov za lastne potrebe, se je kmalu razvila bogata obrtna dejavnost, ki je postala izhodišče za kasnejši razvoj območja. Mlinov in žag je bilo ob teh mlinščicah v določenem času veliko in posebno mlinarstvo je postalo sinonim za Domžale in okolico. To na potrjuje že samo ime teh kanalov. Mlinščica je voda, ki poganja mline (M. Flerin, 1993).

Skozi naselja Zgornje, Srednje in Spodnje Jarše tako že več stoletij teče homška Mlinščica. Leta 1899 so vsi takratni uporabniki vodne moči homške Mlinščice ustanovili Vodno zadrugo na desnem bregu Kamniške Bistrice. Vodna zadruga je skrbela za vzdrževanje vodotoka, Mlinščice, jezov, zapornic in mostov od jezua za Homškim hribom do izliva v Kamniško Bistrico v Mali Loki pri Ihanu. Vsak vodni upravičenec je imel v pogodbi določeno obveznost (npr. obnavljati vodno korito na svojem zemljišču) in dolžnost vseh članov Vodne zadruge. Če je želel obnoviti ali razširiti svojo napravo, je moral prošnjo nasloviti na zadružno načelstvo in okrajno

glavarstvo. Iz zapisnika ustanovnega zbora Vodne zadruge iz leta 1899 razberemo, da je takrat pristopilo k združni pogodbi 23 lastnikov vodnih naprav na desnoobrežni Mlinščici (V. Vrtačnik Merčun, 2003, str. 95).

SLAMNIKARSTVO

Na območju Domžal se je že v drugi polovici 19. stoletja naselila slamnikarska industrija. Slamnikarstva na našem območju Janez Vajkard Valvazor v svoji Slavi Vojvodine Kranjske iz leta 1689 ne omenja. Baročni slikar Franc Jelovšek pa je v grobeljski cerkvi nad oltarjem sv. Notburge na ženski strani 1761 že upodobil slamnik in snop slame za pletenje kit. V letu 1857 je domačin Franc Markužič sezidal manjšo slamnikarsko tovarno v Stobu, Tirolec Pavel Mellitzer pa v Študi. Slamnikarska industrija se je potem zelo hitro širila v Domžalah. Največji razmah je slamnikarstvo doseglo pred prvo svetovno vojno. V tem času je tako iz bajtarskih kot iz odvečnih članov kmečkih družin začelo nastajati delavstvo. Na tem območju je bilo kar 25 večjih in manjših slamnikarskih tovarn in majhnih hišnih obrtnih podjetij. S pletenjem kit in šivanjem slamnikov se je na našem območju ukvarjalo okrog 12.000 ljudi.

Po prvi svetovni vojni so se razmere v domžalski slamnikarski industriji in tudi drugod zelo spremenile. Nove državne meje so prinesle nove carine in trg v Evropo se je naenkrat zaprl; zlata doba domžalskega slamnikarstva se je bližala koncu. Slamnikarske tovarne in obrtne delavnice so druga za drugo začele izdelovanje slamnikov opuščati. Slamnikarstvo so zamenjale druge dejavnosti, ki so se v glavnem obdržale do danes. Spretnost naših šivalk in delavcev ter razmeroma skromen zaslužek ne nazadnje pa tudi pomanjkanje dela v domačem slamnikarstvu ter povpraševanje v tujini so bili vzrok za izseljevanje naših ljudi v evropske dežele in Severno Ameriko. Zaposlovali so se v tamkajšnji slamnikarski industriji in se mnogi niso nikoli več vrnili (spletna stran Občine Domžale).

INDUSTRIJA

Industrijski razvoj sta spodbudili leta 1891 zgrajena železniška proga med Ljubljano in Kamnikom in vodna moč levo in desnoobrežne Mlinščice. Ob železniški progi in umetni strugi Mlinščice so v 20. letih 20. stoletja nastale kemična, papirna in tekstilna industrija, ki so naša naselja spremenile v industrializirano območje. Razvoj industrije je imel glavni vpliv na hitro rast naselij v okolici Domžal.

Na našem območju danes obratujejo štirje večji industrijski obrati: Induplati Jarše, Tosama na Viru, Papirnica in Helios na Količevem. Tovarno Induplati so leta 1923 na pogorišču Majdičevega mlina v Zgornjih Jaršah zgradili sudetski Nemci. Laneno prejo so uvažali iz čeških tovarn in izdelovali platno. V njej je veliko domačinov našlo svoj zaslužek za preživetje. Po letu 1947 so razširili proizvodnjo in začeli izdelovati gasilske cevi, tiskanine, šotore, hale, ponjave in tkanine za prte, senčnike, stole ter drugo namensko uporabo. Leta 1989 so zaposlovali povprečno 950 delavcev, danes pa se je število zaposlenih znižalo na 350 ljudi (V. Vrtačnik Merčun, 2000).

ŠOLSTVO

Otroci iz Zgornjih, Srednjih in Spodnjih Jarš ter z Rodice so do leta 1906 hodili v šolo v Mengeš. Leta 1904 pa so stekle priprave za gradnjo nove šole v Jaršah. Zemljišče za šolo je občina kupila od grobeljskega graščaka, barona Karla Wurzbacha. Nova šola je bila nared do jeseni 1906, ko so jo slovesno odprli. Dne 3. avgusta je bila v Jaršah z dekretom nameščena učiteljica Angela Janša, ki je pred tem poučevala v

Iški vasi. Iz Polhovega Gradca je prišel učitelj Tomo Petrovec, ki je nato v Jaršah poučeval 20 let, verouk pa je hodil poučevat Anton Mrkun, kaplan iz Mengša. Pouk so imeli prvič 8. oktobra 1906, v dveh razredih, saj je bila šola že od začetka dvorazredna (S. Stražar, 1988, str 289).

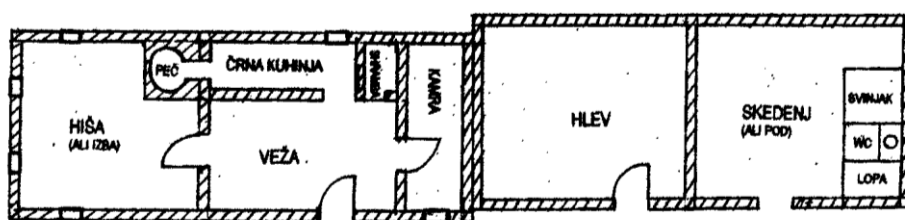
IZSELJEVANJE

Gospodarske in socialne stiske doma ter želja po večjem kosu kruha in po boljšem življenju so spodbudile mnoge Slovence, da so za krajši čas ali zvedno zapustili dom in izselili v tujino. Posameznike in manjše skupine Slovencev je konec 19. stoletja zamenjal pravi val odhajajočih, ki ga je prekinila šele prva svetovna vojna. Izseljevali so se v Vestfalijo in Porenje, v Egipt, ZDA, Kanado, Južno Ameriko, Francijo, Belgijo, na Nizozemsko in drugam. Izseljenska mrzlica je zajela ves slovenski prostor, najbolj pa Belo krajino (eden od razlogov je bila trtna uš in peronospora), Dolenjsko, Notranjsko in Prekmurje. Belokranjci so bili med prvimi naseljenci v ZDA (www2.arnes.si/~ssnmcnom5/bela/markop/zgobkg.html).

6. 400 LET STARA KOFUTNIKOVA HIŠA V SREDNJIH JARŠAH

Kofutnikova hiša v Srednjih Jaršah je najstarejša hiša na območju Jarš in Rodice, verjetno pa tudi na precej širšem območju. Po mnenju strokovnjakov Zavoda RS za varstvo kulturne dediščine iz Kranja je stara okrog 400 let, kar pomeni, da je med najstarejšimi v Sloveniji. Zgrajena je v obliki stegnjenega doma, ki stoji v smeri vzhod-zahod. Pod eno streho so združeni vsi gospodarski in stanovanjski prostori. V tej smeri je dolga 24 metrov in široka pet metrov. Na severozahodni strani je leseni del hiše, ki je dolg 5,5 metrov. Nato prehaja na severni strani v zidani del, ki meri 7,3 metra. Sledi gospodarsko poslopje, ki je dolgo prav tako 5,5 metrov. (A. Vrhovec, D. Tesovnik, 2003).

Skica 1: Tloris Kofutnikove hiše (povzeto po: A. Vrhovec, D. Tesovnik, 2003)

Kofutnikova domačija je bila nekoč kmetija, kateri je pripadalo 350 arov, danes pa ima le še 100 arov zemljišča. Nekoč je imela slamnato streho, danes pa je krita s salonitnimi ploščami. Stanovanjski del hiše je večinoma iz lesa. Zidana je le v predelu peči in črne kuhinje, z notranje strani pa je ometana in popleskana.

Po podatkih občine Jarše iz leta 1827 je bil lastnik hiše Jernej Maček, leta 1868 pa Mica Maček. Oba sta bila lastnika lesene hiše in lesenega gospodarskega poslopja (S. Stražar, 1988, str. 102). Lesen pod je stal ob strugi Mlinščice in so ga potem, ko so opustili kmetovanje, podrli. Danes je viden le še na mapni kopiji. Po prvi svetovni vojni so pozidali hlev, ki je iz opeke.

Hiši pripada še kozolec, ki je za vasjo. Leta 1855 so hišo prizadele poplave (A. Vrhovec, D. Tesovnik, 2003).

Slika 1: Stanovanjski del Kofutnikove hiše.

Naša šola je predlagala Zavodu RS za varstvo kulturne dediščine Kranj, da hišo zaščiti kot kulturni spomenik lokalnega pomena. Trenutno teče postopek za vpis v register kulturne dediščine Slovenije.

7. RODOVNIK KOFUTNIKOVIH V SREDNJIH JARŠAH S KRATKIMI ŽIVLJENJEPISI

Zelo zanimiva je zgodovina prebivalcev Kofutnikove hiše. Sredi 19. stoletja so v tej hiši živeli trije neporočeni ljudje: Jernej Maček ter njegovi sestri Marija (Mica) in Marjana. V knjigi *Status animarum* je vpisana samo Marija Maček, ki je bila rojena 1841, umrla pa je 15. arila 1922 (stara 81 let). Ker sredi 19. stoletja niso imeli naslednika, sta Jernej in Mica Maček odšla v Trst po dojenčka - siroto. To je bil ded današnjega prebivalca te hiše Lovrenca Giovanellija in od tod izvira njegov italijanski priimek.

Iz knjige *Status animarum*, ki se nahaja v župnišču v Mengšu, se pod naslovom Srednje Jarše, hišna številka 14, nahaja hišno ime Plahutnik, ki je prečrtano in nato pripisano Klofutnik. V pogovornem jeziku se je ohranilo hišno ime Kofutnik, ki ga domačini izgovarjajo Kofutn'k. Sedaj živeči Kofutniki ne vedo, od kod izvira to ime, niti ne poznajo starega hišnega imena Plahutnik. Za časa njihovega življenja se je vseskozi uporabljalo samo hišno ime Kofutnik.

Preglednica 1: RODOVNIK DRUŽINE GIOVANELLI

GIOVANELLI JOANES Trst, 11.9.1852- 13.10.1870 Sred. Jarše (81 let)		MARJANA HABJAN Zg. Domžale 7.6.1855- 4.12.1914 Sred. Jarše (59 let)				
FRANČIŠKA por. PIRNAT Sred. Jarše 26.2.1882- 5.12.1945 New York (63 let)	KATARINA GIOVANELLI Sred. Jarše 22.4.1883- 19.9.1884 Sred. Jarše (1 leto)	IVANA GIOVANELLI Sred. Jarše 10.2.1885- 27.2.1887 Sred. Jarše (2 leti)	FRANČIŠEK GIOVANELLI Sred. Jarše 4.2.1887- 20.10.1960 New York (73 let)	IVANA p. VELKAVERH Sred. Jarše 21.5.1889- 1980 Sred. Jarše (91 let)	LOVRENC GIOVANELLI Sred. Jarše 10.8.1891- 9.1.1915 New York (71 let)	JOHAN GIOVANELLI Sred. Jarše 22.5.1894- 1964 Sred. Jarše (70 let)
					KATARINA KAPLJA Vir 23.11.1896- 1988 Sred. Jarše (92 let)	JOHAN GIOVANELLI Sred. Jarše 22.5.1894- 1964 Sred. Jarše (70 let)
		IVAN GIOVANELLI Sred. Jarše 21.3.1924- 9.5.1944 Mauthausen (20 let)	JOŽEFA por. ŽEBOVEC Sred. Jarše 10.4.1925 živi na Viru	ZINKA GIOVANELLI Sred. Jarše 14.10.1926- 18.5.1930 Sred. Jarše (4 leta)	LOVRENC GIOVANELLI Sred. Jarše 10.8.1928 živi doma v Sred. Jaršah	KATI GIOVANELLI Sred. Jarše 22.4.1932- 3.3.1933 Sred. Jarše (1 leto)

Podatki, ki sva jih povzeli po knjigi Status animarum, so nama osnova za ugotavljanje starosti Kofutnikovih ob poroki, smrti in drugih zanimivostih.

Preglednica 2: ZANIMIVOSTI IZ ŽIVLJENJA KOFUTNIKOVIH - 1

Ime in priimek, sorodstvo z Lovrencem Giovanellijem	Datum poroke Starost ob poroki	Datum smrti Starost ob smrti	Status	Zanimivosti
JANEZ GIOVANELLI dedek	13. 10. 1879 27 let	13. 10. 1933 81 let	poročen 35 let vdovec 19 let	rojen v Trstu, posvojen, starost v času 1. sv. vojne: 35-39 let
MARJANA HABJAN por. GIOVANELLI babica	13. 10. 1879 24 let	4. 12. 1914 59 let	poročena 35 let	Škrabarjeva iz Zgornjih Domžal, umrla v začetku 1. svetovne vojne
FRANČIŠKA GIOVANELLI	16. 9. 1906 24 let	5. 12. 1945 63 let	poročena s sosedom	pri 24. letih - 25. 9. 1906 odšla v

por. PIRNAT teta			Mihaelom Pirnat	Ameriko
KATARINA GIOVANELLI teta	umrla kot otrok	19. 9. 1884 1 leto	otrok	/
IVANA GIOVANELLI teta	umrla kot otrok	27. 2. 1887 2 leti	otrok	/
FRANČIŠEK GIOVANELLI stric	17. 9. 1908 21 let	20. 10. 1960 73 let	poročen s Heleno Žagar iz Banje Loke (Bela krajina)	pregnal 1903-04, pri 21. letih - 27. 9. 1908 odšel v Ameriko (New York)
IVANA GIOVANELLI por. VELKAVERH teta	14. 2. 1915 26 let	leta 1980 91 let	poročena z Viktorjem Velkaverhom, lastnikom mlina (danes Osolinov)	pri 20. letih (1909) je hodila šivat slamnike na Dunaj
LOVRENC GIOVANELLI stric	9. 1. 1915 24 let	okrog 1962 71 let	poročen s Kralj Francisco iz Zg. Domžal št. 39c.	delal v Vovkovi tovarni slamnikov, kasneje mlinar, okt. 1920 (29 let) odšel v Ameriko
JOHAN IVAN GIOVANELLI oče	8. 7. 1923 19 let	leta 1964 70 let	poročen 41 let	med 1. sv. vojno v Galiciji ranjen, 12 let župan 1924- 1936 (star 30 do 42 let)
KATARINA KAPLJA por. GIOVANELLI mama	8. 7. 1923 27 let	leta 1988 92 let	poročena 41 let, vdova 24 let	v mladosti šivala slamnike, sezonsko hodila šivat na Dunaj

Kakor je razvidno iz preglednic 2 in 3, so se Kofutnikovi poročali v starosti od 21 do 29 let, povprečno pa v starosti 26 let. Vsi so se poročili, če niso umrli pred 21. letom, razen Lovrenca Giovanellija, ki je ostal samski in Ivana Giovanellija, ki je umrl med drugo svetovno vojno.

Konec 19. stoletja in pred 2. svetovno vojno je bila velika umrljivost otrok, kar se je pokazalo tudi pri Kofutnikovih. Tisti, ki so doživeli odraslo dobo in so umrli naravne smrti, so živeli od 59 (babica Marjana Habjan por. Giovanelli) do 92 let (mama Katarina Kaplja por. Giovanelli).

Preglednica 3: ZANIMIVOSTI IZ ŽIVLJENJA KOFUTNIKOVIH - 2

<i>Ime in priimek, sorodstvo z Lovrencem Giovanellijem</i>	<i>Datum poroke Starost ob poroki</i>	<i>Datum smrti in starost ob smrti, za živeče starost danes</i>	<i>Status</i>	<i>Zanimivosti</i>
JOHAN IVAN GIOVANELLI oče	8. 7. 1923 19 let	leta 1964 70 let	poročen 41 let	med 1. sv. vojno v Galiciji ranjen, 12 let župan 1924- 1936
KATARINA KAPLJA por. GIOVANELLI mama	8. 7. 1923 27 let	leta 1988 92 let	poročena 41 let, vdova 24 let	v mladosti šivala slamnike, sezonsko hodila na Dunaj
IVAN GIOVANELLI brat	mlad umrl	9. 5. 1944 20 let	samski	umrl krute smrti v koncentracijskem taborišču Mauthausen
PEPCA GIOVANELLI por. ŽEBOVEC sestra	leta 1948 23 let	živi na Viru, danes je stara 79 let	poročena	mlada delala na kmetiji doma, kasneje je delala v Tosami na Viru
ZINKA GIOVANELLI sestra	umrla kot otrok	18. 5. 1930 4 leta	otrok	umrla zaradi nalezljive bolezni (škrlatinka)
LOVRENC GIOVANELLI	ni poročen	živi v Kofutnikovi hiši, danes je star 76 let	samski	delal je v tovarni Induplati Jarše
KATI GIOVANELLI sestra	umrla kot otrok	3. 3. 1933 1 leto	otrok	4 dni stara je bila krščena, umrla v istem tednu kot njen dedek,

Dedek Janez Giovanelli je bil poročen 35 let in 19 let vdovec. Mama Katarina Kaplja por. Giovanelli, pa je bila 41 let poročena in 24 let vdova.

Med zanimivostmi lahko izpostavimo nekatere značilnosti:

- Mlada dekleta so šivala slamnike v slarnikarskih tovarnah v Domžalah, ki so jih večinoma ustanovili Tirolci v drugi polovici 19. stoletja. Leta 1929 v prvem domžalskem časopisu Domžalec piše, da so bile Domžale tedaj največji trg za proizvodnjo slamnikov v celo državi. Imenovanih je bilo deset slarnikarskih tovarn, katerih lastniki so bili: Cerar Franc iz Stoba, bratje Kurzthaler, Ladstatter Peter in sinovi, Maček Valentin, Mazovec Franc, Oberwalder Jakob, bratje Oberwalder, Oberwalder Tomaž in Škrabar Alojz in Zgornjih Domžal ter Mellitzer, Kleinlercher iz Spodnjih Domžal (S. Stražar, 1999, sr. 452).
- Trije sorodniki iz rodbine Giovanelli so odšli s trebuhom za kruhom v Ameriko v starosti od 19 do 29 let. Tja sta odšli tudi dve teti, mamini sestrji iz družine Kaplja.

7.1. KRATKI ŽIVLJENJEPISI KOFUTNIKOVIH IN NJIHOVIH BLIŽNJIH SORODNIKOV

Za kratke življenjepise smo zaprosili Pepco Žebovec, rojeno Giovanelli.

Dedek JANEZ GIOVANELLI je bil doma in je kmetoval. Mogoče je delal še kaj drugega. Tega ne vem več. Včasih so naši ljudje veliko delali po mlinih, ki jih v Jaršah ni manjkalo. Moj oče je mlel v velikem Majdičevem mlinu, ki je leta 1923 pogorel, potem pa tudi v Velkavrhovem mlinu v Jaršah (današnji Osolinov mlin). Veliko starejših ljudi je bilo zaposlenih v domžalskih tovarnah slamnikov (Vovkova, kasneje Univerzale, Krizantova, kasneje Toko itd.). To so bile tovarne, ki so jih ustanovili Tirolci. V njih so izdelovali različne izdelke, največ pa slamnike. Ljudje so bili tam sezonsko zaposleni. Pozimi so delali v tovarni, poleti pa na kmetiji. Tudi dedek je verjetno tako delal.

Slika 2: **Družina Giovanelli okoli leta 1930**: mama Kati, oče Johan, levo od mame je sin Lovrenc, desno od očeta hčerka Pepca in dedek Janez, zadaj so sestrična Ivanka, sin Ivan in sestrična Minka.

Babica MARJANA HABJAN je živela doma. Verjetno je prej, ko je bila še mlada, tudi ona hodila šivat slamnike. Potem pa je imela zadosti dela doma na kmetiji, da je skrbela za veliko družino.

Teta FRANČIŠKA GIOVANELLI ni imela otrok. Poročila se je s sosedom Mihaelom Pirnatom, s katerim sta leta 1906 odšla v Ameriko, kjer je tudi umrla. Skoraj vse Domžalčanke so bile v tistem času šivilje slamnikov. Preden so mlada dekleta odšla v Ameriko, so jih poslali na Dunaj in Linz, kjer so imeli Tirolci svoje tovarne. Tam so delale sezonsko (pozimi). Bile so dobre šivilje in so veliko naredile. Potem so odšle v Ameriko, kjer so bile tudi šivilje slamnikov. Ker so znale dobro delati, so imeli Slovence radi in so jih takoj zaposlili.

KATARINA GIOVANELLI je kmalu umrla.

IVANA GIOVANELLI je bila stara dve leti, ko je umrla. Takrat je bilo veliko vročinskih bolezni. Ker jih niso poznali in jih niso znali zdraviti, je veliko umrlo. Kasneje so ugotovili, da je bil to neke vrste tifus, a ga še niso znali zdraviti.

Slika 3: Fotografija iz Amerike s pripisom na zadnji strani: *Naši trije: Lovrenc, France in teta Franca.*

Slika 4: Fotografija iz Amerike: stric France in njegovi hčerki Helen in Frances

Stric FRANČIŠEK GIOVANELLI je oktobra 1906 odšel v Ameriko, kjer se je poročil s Heleno Žagar iz Banja Loke v Beli krajini. Imela sta dve hčerki: Helen in Frances. Tudi on se je preživljal s slamnikarstvom oziroma izdelavo klobukov in jih ni šival.

Teta IVANA GIOVANELLI se je poročila z Viktorjem Velkevrvom. Imela sta mlin v Srednjih Jaršah (današnji Osolinov mlin). Hodila je tudi šivat slamnike na Dunaj in Linz. Dočakala je 91 let.

Stric LOVRENC GIOVANELLI se je poročil s Frančiško Kralj iz Zgornjih Domžal. Delal je v Vovkovi tovarni slamnikov v Domžalah, kasneje pa je bil mlinar. Leta 1920 je odšel v Ameriko. Preživel je enako kot drugi Slovenci v Ameriki. Tam je okrog leta 1962 tudi umrl.

Najmlajši **IVAN JOHAN GIOVANELLI** je bil moj oče. Med 1. svetovno vojno je v Galiciji v Karpatih izgubil prste na nogah, vse na desni, na levi pa srednje tri. Leta 1923 se je poročil z mojo mamo Katarino Kaplja. Bil je mlinar pri sestri Ivani v Velkavrhovem mlinu v Jaršah. Kmetoval je, kasneje pa je delal v tovarni Induplati. 12 let je bil župan občine Jarše, potem pa je bila občina Homec. To delo je opravljal po službi, ker takrat ni bilo poklicnih županov. Krajanom je pogosto pisal razne oporoke in drugo. Včasih ni bilo veliko ljudi, ki bi to delali, razen učiteljev. Ljudje so ga stalno klicali: »Johan, pridi, boš testament naredil.« Tako jim je pisal tožbe, prošnje in vse drugo. Tudi pravniško je moral biti malo podkovan.

Oče leta 1923, ko je prevzel županstvo v Jaršah.

Med prvo svetovno vojno je bil skupaj z nekim Pepetom v Galiciji v Karpatih. V kraju Lazaret v zaledju Karpatov sta se spoprijateljila. Oba sta bila ranjena. Pepe je izgubil nogo, oče pa je ostal brez prstov na nogi. Tam je delal nek star zdravnik, ki je v

knjigo zapisoval svoje zdravniške izkušnje. Ta si je želel, da bi bil tudi Pepe zdravnik. Naučil bi ga vse potrebno in mu prepustil vse svoje imetje. Pepe se je zdravniškega dela naučil, ko je bil sam med ranjenci. Čeprav se ni odločil, da bi ostal tam, mu je zdravnik podaril dragoceno knjigo svojih zdravniških izkušenj. Pepe je potem živel v Dobu, kjer je sam začel zdraviti ljudi. Bil je zelo znan zdravnik, tako da so k njemu hodili tudi zelo ugledni ljudje.

Mama KATARINA (KATI) KAPLJA je bila doma na Viru. V mladosti je tudi ona šivala slamnike in hodila na sezonsko delo v Nemčijo, kar pa ni bilo posebno dobro plačano, a so dekleta morala iti, ker drugega dela ni bilo. Ker je bilo veliko pomanjkanje, so bili zadovoljni, da so dobili delo, čeprav je bilo težko. Ko se je poročila, je prišla h Kofutniku, kjer je skrbela za otroke in kmetijo.

Slika 5: Johan Ivan Giovanelli, ko je prevzel županstvo v Jaršah.

Slika 6: Poročna slika Katarine in Johana Giovanellija, slikano v Kamniku, 8. 7. 1923.

Brat IVAN GIOVANELLI je bil rojen 21. 3. 1924, umrl pa je med drugo svetovno vojno (9. 5. 1944) v kontracijskem taborišču Mauthausnu. Do druge svetovne vojne je delal v tovarni Induplati v Jaršah. Potem je bil interniran v nemško vojsko. V Mitezburgu, na avstrijsko-češki meji, je dezertiral in šel v partizane. V Črni na Koroškem je bil ranjen v nogo in ujet. Ker ni mogel hoditi, so ga partizani peljali v hrib. Snežilo je, tako da so jim Nemci brez težav sledili. Za njimi so prišli do kmetije visoko v hribih. Nekaj partizanov je takrat padlo. Kmetijo so Nemci zažgali, ljudi pa žive zmetali noter. Moj brat in še nek partizan sta hotela zbežati. Ker sta bila ranjena, sta se vlačila po snegu, da bi prilezla do prvega grmovja. Pa ju je en Švaba videl in tako so ju dobili. Odpeljali so ju v Begunje, kjer je bil zaprt v samici. Nemci ga niso zdravili, čeprav je bil ranjen. Strgal si je vso srajco, da si je povijal rane. Kljub temu so se mu ognojile. Nazadnje je bil zelo velik revež. Odpeljali so ga v koncentracijsko taborišče v Mauthausen, kjer je moral skupaj z ostalimi taboriščniki iz kamnoloma na ramenih nositi velike skalne bloke. Ker so bili goli, so jih žulili na ramenih. Nemci so jih priganjali po dolгих in strmih stopnicah iz kamnoloma proti taborišču. Tam je bil tudi nek taboriščnik s Prevoj, ki se je vrnil iz Mauthausna domov. Prišel je k nam in nam povedal, kako je bilo tistega usodnega dne, ko je Ivan umrl. Pred tem je imel krvavo grižo, zato ni jedel nobene hrane. Po tej bolezni je človek tako ali tako zelo

slaboten. Tudi Ivan ni imel nobene moči. Trikrat je nesel težke skalne bloke, četrtič pa je na stopnicah padel. Ko so ga bičali, je še enkrat vstal. Ko je drugič padel, ni mogel več vstati. Drugi taboriščniki so morali hoditi okoli njega in nositi težke skalne bloke. Med seboj se niso smeli pogovarjati. Kljub temu ga je njegov prijatelj s Prevoj, ko so prvič prišli okoli, poklical: »Iko, Iko, Iko«. Tako so ga klicali. Ivan je še dvignil glavo. Potem ga ni več upal poklicati, ker ga je Švaba ošvrknil s pendrekom. Ko so drugič prišli okoli, je Ivan z zadnjimi močmi rekel: »Povej doma, naši mami, kako sem jaz umrl!« Potem so Švabi nanj spustili psa. Umrli je zelo krute smrti. Očetu smo to povedali, mami pa nikoli, ker je strašno žalovala za njim. Če bi zvedela, kako je v resnici umrl, bi se ji verjetno zmešalo. V Mauthausnu so se dogajale grozne stvari. Pri vhodu je spomenik ruskemu generalu, ki so ga toliko časa polivali, da je živ zmrznil. Na tisoče jih je umrlo v plinskih celicah. Veliko jih je umrlo tako grozne smrti kot moj brat.

JOŽEFA GIOVANELLI: Za Ivanom sem se leta 1925 rodila jaz. Vedno sem bila **Pepca**, uradno pa Jožefa. Poročena sem Žebovec, prej sem se pisala Giovanelli. Imela sem tri otroke. Ko sem bila mlada, sem delala doma na kmetiji, ker je bilo veliko dela. Oče je hodil v službo. Potem sem se poročila in odšla stanovat na Vir. Ko so bili otroci majhni, sem bila gospodinja in ker ni bilo vrtcev, sem morala ostati doma. Ko so otroci zrasli, sem šla delat v tovarno Tosama. Na Viru sem živela v tetini hiši, ki je postala kasneje moja. Ko so razširili glavno cesto, so jo podrli. Moja mama je bila doma nasproti Tosame v hiši, ki je danes v ruševinah. Hiši se je reklo Pri Bezjak. Tetini hiši so ljudje rekli Bezjakova vila. To je bila malo večja hiša, ki jo je zidal dedek, mamin oče. Teta Cila je bila takrat že v Ameriki in je pošiljala domov denar. Svoje hiše teta Cila ni nikoli videla, pa tudi njen mož in njeni otroci ne. Štirje so bili, a so že pomrli, zato sedaj nimamo več stikov.

Mama je imela dva brata: Nandeta in Vinka ter štiri sestre: Marijo ali Micko, Cilo, Tono in Heleno ali Lenco.

Teta CILA KAPLJA je kot druga dekleta šivala slamnike v Domžalah. Ko je šla sezonsko šivat slamnike na Dunaj, je tam spoznala moža, ki je bil doma iz Bele krajine. Poročila sta se in odšla v Ameriko, kjer sta imela štiri sinove. Tudi v Ameriki so morali naši ljudje garati, da so kaj zaslužili. Teta Cila je v Ameriki tudi umrla.

Teta TONA KAPLJA se je izučila za šiviljo. Poročila se je z oficirjem Franom Perom in je živela v Ljubljani, kjer je bila gospodinja. Tona je imela tri hčere, od katerih je ena znana igralka Vera Per.

Slika 7: Tri sestre: Lenca, Tona in Kati Kaplja.

Teta LENCA KAPLJA je bila samska. Šivala je v Domžalah, nekaj časa v Linzu, pa spet v Domžalah, potem pa je šla v Ameriko. Tam se ni poročila. Štiri leta pred smrtjo se je vrnila v Slovenijo. Živela je pri meni. Bila je stara 94 let, ko je umrla. Pokopana je v Dobu pri mami, kar je bila njena zadnja želja.

Sestra **ZINKA (TERESIA) GIOVANELLI** se je rodila 14. 10. 1926 in je umrla 18. 5. 1930 zaradi nalezljive bolezni, verjetno škrlatinke.

Brat **LOVRENC GIOVANELLI** živi doma. Ime je dobil po stricu Lovrencu, ker se je rodil na njegov rojstni dan. Ostal je samski. Vseskozi je doma kmetoval in delal v tovarni Induplati v Zgornjih Jaršah, kjer je bil vodja v barvarni. Ko je bila mama še živa, sta imela konja in kravo, po njeni smrti leta 1988 pa je opustil kmetovanje.

Sestra **KATI GIOVANELLI** se je rodila v bolnišnici v Ljubljani 22. 4. 1932, krščena pa je bila 26. 4. 1932. Umrla je stara 11 mesecev, v istem tednu kot dedek (dedek 1. 3., sestra Kati pa 3. 3. 1933).

8. ŽIVLJENJE KOFUTNIKOVIH KONEC 19. IN V PRVI POLOVICI 20. STOLETJA

Nekaj osnovnih informacij o Kofutnikovi hiši smo dobili v razgovoru z Lovrencem Giovanellijem (7. 1. 2004).

LASTNIŠTVO HIŠE IN PRIPADAJOČEGA ZEMLJIŠČA

Po smrti mame Katarine Giovanelli leta 1988 je postal lastnik njen sin Lovrenc Giovanelli.

SPREMINJANJE LASTNIŠTVA

Tukaj je sredi 19. stoletja živela Marija Maček (26. 6. 1841-15. 4. 1922), ki pa ni imela otrok. Zato sta z bratom Jernejem Mačkom šla v Trst, kjer sta vzela v rejništvo, kasneje pa v posvojitev Janeza Johana Giovanellija (11.9.1852-1.3.1933). Sprva sta za rejništvo dobivala še nekaj denarja. Johan Giovanelli se je poročil z Marjano Habjan, Škrabarjevo iz Zgornjih Domžal (7. 6. 1855 - 4. 12. 1914). in prevzel nasledstvo pri Kofutniku. Z ženo sta imela sedem otrok, od katerih sta dve hčeri umrli že v otroštvu. Doma je ostal njun sin Johan Ivan Giovanelli.

SPREMINJANJE VELIKOSTI ZEMLJIŠČA

Kofutnikovi so imeli svojo zemljišče severno od Srednjih do Zgornjih Jarš (od Bunkeža do Zalokarja), kar je spadalo prej v katastrsko občino Jarše. Poleg tega so imeli še zemljišče vzhodno od Mlinščice in Kamniške Bistrice (še dve vrsti hiš čez današnjo strugo Kamniške Bistrice - na Viru). Tam je bila zemlja slaba (6. kategorije, čeprav so zanj plačevali davke, kot bi bila 1. kategorije). Tri njive so imeli še na Mengeškem polju. Od teh je bila ena po drugi svetovni vojni nacionalizirana; sedaj jo obdeluje kmetijski kombinat Jablje, druga je last Lovrenca Giovanellija, tretjo pa ima njegova sestra Jožefa. Oba, Lovrenc in Jožefa, dajeta danes njivo v najem. Zemlja znotraj naselij Srednje Jarše in Vir je bila nacionalizirana in odpisana.

USMERJENOST KMETIJE V PRETEKLOSTI

Kofutnikovi so sejali žito, oves, ječmen, pšenico, koruzo in krmne rastline: peso, repo in zelje. Imeli so tudi nekaj živali: konja ali vola, kravo, telico ali junca in dva prašiča.

8.1. PISMO JOHANA IVANA GIOVANELLIJA SVOJIM SORODNIKOM V AMERIKI - Jarše 20/ 8. 7. 1923

Naslovnik: *Spošt. gosp. M. F. Pirnat, 660 Seneca Ave, Brooklyn Ridgenwood, New York, America*

Pošiljatelj: *Giovanelli, Jarše, Domžale, Slov., Jugoslavija.*

Draga brata, premila sestra, nepozabni mi prijatelji in prijateljice!

Kakor Vam je znano, sem storil danes najvažnejši korak v svojem življenju, prestopil sem mejnik, ki me je ločil samca od zakonskega stanu. Pred oltarjem Gospodovim sva si podala z izvoljeno mojo nevesto roke v nerazdružno vez, ter si obljubila zvestobo, ki jo more razrešiti edinole bela žena - smrt.

Ko sedim sedaj ob strani svoje izvoljenke v krogu povabljenih svatov, ki slave z nama ta pomembni dan, mi nehote uhajajo misli preko širnega morja v daljno deželo, kjer bivate Vi, ki ste mojemu srcu nad vse dragi. Pri tem me navdaja čustvo globoke hvaležnosti do Vas vseh, ki ste mi bili tako dobri doslej in me naudaja trdna nada, da mi ostanete tako naklonjeni tudi nadalje. Jaz pa Vam obljubljam, da Vam je moja zahvalnost zasigurana do konca dni.

Iste ljubezni, ki jo gojim do Vas v srcu svojem jaz, Vam zagotavljam tudi v imenu svoje neveste Kati, s katero upam preživeti v slogi in ljubezni dolgo, dolgo vrsto srečnih dni. Če tudi je ne poznate vsi po obrazu, gotovo Vam je pa znana po imenu in Vas prosim, da ji naklonite eno ljubav, ki Vas je vedno vezala z menoj, ker je ona z današnjim dnem stopila z nami v najtesnejšo rodbinsko zvezo.

Želji, da pridem za Vami, dragi moji, se nikakor ne morem odreči, vendar pa sem jo moral za sedaj opustiti, z ozirom na ljubega našega očeta, ker me veže sveta dolžnost, da sem mu močna opora in trdna pomoč v pozni jeseni njegovega življenja. Edina grenka kaplja, ki je kanila danes v čašo vse radosti, je odsotnost naše nepozabne mamice, kateri ni bilo usojeno, da se na našem današnjem slavlju poraduje in preživi v naši sredi nekaj veselih trenutkov. Trdno pa sem uverjen, da gleda danes na Vas in na nas iz rajskih višav in se raduje z nami v onem presrečnem kraju, kjer je prosta vseh težkih bolesi in zemeljskih nadlog.

Sprejmite te skromne, a iz dna srca izvirajoče vrstice, z mojim polnim zagotovitom, Če oko Vas ne doseže, pa doseže Vas srce!

Bog Vas živi!!! Pozdrav vsem. J. Giovanelli.

a. POGOVOR Z LOVRENCEM GIOVANELLIJEM (7. 1. 2004).

Koliko ljudi je v Kofutnikovi hiši živelo v času vaše mladosti?

Bilo nas je pet: trije otroci in starša. Do leta 1933 je z nami živel še dedek, ki smo ga klicali »atek«.

Kako ste si razdelili vsakodnevno delo v družini?

Oče je hodil delat v tovarno Induplati Jarše, popoldne pa je kmetoval. 12 let je bil poleg tega tudi župan v Jaršah. Ker je bil invalid, je težko hodil, lažje se je peljal s kolesom. Kosil je bolj malo, ker ni mogel. Mama je bila doma in je opravljala vsa gospodinjska in kmečka dela. S sestro in bratom smo, ko smo malo odrasli, pomagali doma pri vseh kmečkih delih. Kadar je bila košnja, so nam prišli pomagat tudi sosedje in sorodniki. To je bilo takrat nekaj običajnega.

Katere praznike ste praznovali in kako je potekalo delo ob praznikih?

Praznovali smo vse cerkvene praznike, po drugi svetovni vojni pa nekoliko manj. Ob veliki noči so morali biti na mizi pirhi, šunka in potica, za božič pa smo postavili jaslice. Smrečice pred vojno nismo delali, ampak smo jo postavljali kasneje. Na predvečer novega leta in treh kraljev smo kropili okrog hiše. V cerkev smo hodili v Groblje, med drugo svetovno vojno pa v Mengeš. Delo je ob praznikih potekalo normalno.

Kako je bilo med drugo svetovno vojno?

Med vojno je bila cela družina, razen brata Ivana, ki je leta 1944 umrl v Mathausnu, izseljena oziroma v »lagarju« v Goričanah pri Medvodah. Zaprti smo bili v gradu, 5. maja 1945 pa so nas izpustili. V tem času smo morali delati na posestvu. Nemci so nas stražili z brzostrelkami. Ko so nas izselili, so iz hiše pobrali omare in postelje, vrata pa so zapečatili in obesili napis: »Zaplenjeno v korist nemštva.« Teta Ivana je od Nemcev v Kamniku z nemškimi markami našo posest odkupila nazaj, tako da je pri hiši ostala živina, za katero je kasneje skrbela. V tem času so dva meseca v hiši živeli nemški vojaki. Spali so v hiši po tleh in ker je bilo mrzlo, so kurili. Včasih se je tako kadilo, da bi se skoraj zadušili. Takrat so nam veliko požgali. Med vojno je bil v naši hiši ustreljen Martin Osolnik, ki je delal v Osolinovem mlinu. Dva sinova je imel pri partizanih. Mlin je mlel za Nemce, vodil pa ga je nemški komisar. Martina Osolnika so prignali v našo hišo, potem pa ga je Zemlanov Slavc, ki je pripadal »raztrgancem« (slovenski izdajalci, ki so delali za Nemce) v naši hiši pred našimi očmi ustrelil.

Kje ste posamezni družinski člani spali?

Mama in sestra sta spali v kamri, moški del družine pa v hiši, kjer sta bili dve ali tri postelje. Dve postelji sta bili ob stenah, ena pa pod bogkovim kotom, mizo pa smo postavili bolj na sredino hiše. Pozimi, ko je bilo mraz, smo vsi spali v hiši. Okoli peči smo si naredili zasilna ležišča. Na peči nismo mogli spati, ker je bil strop prenizko.

Ali ste bili v dobrih medsebojnih odnosih? Ali ste se kdaj prepirali?

V hiši nikoli ni bilo prepira.

Ali ste kdaj imeli tudi kakšne zabave?

Praznovali smo rojstne dneve. Za rojstni dan ali god si dobil ocvrto jajce, ostala jajca pa so se hranila za prodajo. Ko se je možila sestra, sem bil pri vojaki v Beogradu. Ob očetovi smrti so spraznili hišo, da je potem tam ležal na parah, ko pa je umrla

mama, stara 92 let, je ležala že v mrliški vežici v Mengšu. Oče je umrl star 70 let. Bil je invalid in se je bolezen v njem dolgo nabirala.

Nekateri pravijo, da ponoči v starejših hišah straši. Vas je bilo kdaj strah?

To so vraže. Nikoli me ni bilo strah in nisem vraževeren.

Kako ste živeli?

Sorodniki iz Amerike so nam pošiljali staro obleko.

Ali ste se kdaj ukvarjali s pletenjem slamnatih kit?

Ne. Doma nismo pletli slamnatih kit.

Ali so vaši sorodniki iz Amerike kdaj prišli domov?

Helena Kaplja, mamina sestra, je večkrat prišla iz Amerike. Vrnila se je domov na Vir, kjer je živela pri sestri. Umrla je isto leto kot mama, stara 94 let. Sestrična Helen je bila tukaj z možem okrog leta 1970, njena sestra Frances pa je mlada umrla za rakom. Pogosto pa je prišla k nam teta Ivana, ki je živela v bližini doma.

Kaj se nahaja na vašem podstrešju?

Tam so štiri skrinje, sto let stara zibelka, nekaj starega orodja in nekaj knjig. Oče je bil poverjenik za Vodnikovo družbo, tako da je zbiral naročila za knjige. Nekaj jih je še ostalo, veliko pa so jih pobrali.

8.3 . POGOVOR S PEPCO ŽEBOVEC (20. 1. 2004)

Kako so včasih živeli ljudje v naših krajih?

Moja teta je pripovedovala, da so bili konec 18. stoletja tako lačni, da so morali njivo prodati za hlebec kruha. To je bilo takrat, ko je bila zelo slaba letina. Ljudje niso nikamor hodili, če pa so šli, so šli peš. Tako niso menjali semena in se je to izrodilo. Ker ni bilo pridelka, je bila velika lakota.

Po 1. svetovni vojni se je odselilo veliko ljudi v Ameriko, nekaj pa že prej. Moje tete in strici so bili tudi med njimi. Oče je imel v Ameriki brata Franceta in Lovrenca ter sestro Frančiško, sestra Ivana pa je živela v Jaršah.

Slika 8: Pepca Žebovec, Vir, februar 2004

PO OTROKA V TRST

Nam lahko opišete, kako sta šla vaša prednika Mici in Jernej Maček po otroka v Trst?

Dedek ni imel sorodstva, ker so ga kot dojenčka prinesli iz Trsta. Pri Mačkovih so takrat živeli brat Jernej in dve sestri Marija (ali Micka) in Marjana. Brat in ena sestra sta šla v Trst peš po tega fantka. Ker ni bilo denarja, so takrat mnoga dekleta hodila v Trst služiti. Tam se je dobilo tudi otroke za rejništvo, za kar so ljudem plačevali. Nekateri od teh sirot so se vrnili nazaj v Trsti, večina pa nikoli več. Mačkova sta dobila fantka bogate rodbine. Njegov oče je bil izvenzakonski sin grofa Giovanellija, ki ga je imel z guvernanto, vendar je moralo ostati prikrito. O tem mi je pripovedoval dedek, ko sem bila še majhna. Mačkova sta vso pot do Trsta in nazaj hodila peš. Čevlje sta dala »pod pajsko«, da se niso izrabili, zato sta hodila bosa. V tistih časih so vsi tako hodili. Če sta imela srečo in jima je kdo ustavil, sta se usedla na voz in malo peljala. V tržaške trgovine so vozili furmani, a ni nikoli vozil en sam, ker so jih napadali in okradli. Ker doma ni bilo kruha, sta s seboj vzela lončke s kuhanim fižolom in trdo kuhan ješprenj. To sta jedla na poti. Ko sta Mačkova prišla v Trst, nista imela denarja, da bi kje prenočila, na ulici pa nista smela biti. Zato sta šla v cerkev in tam sedela celo noč. Mežnar ju je pustil notri, ko sta mu povedala, zakaj sta prišla. Zjutraj se je pripeljala krasna kočija, v kateri je fina mlada gospa pestovala dojenčka. V rokah je imela mošnjo ali »pumpandurco«, kakršne so imele takrat bogate gospe namesto današnjih torbic. Otroka je poljubila, ga stisnila k sebi in vzela iz mošnje škatlico ter ga z mazilom dolgo mazilila po glavi. Včasih so bogataši na ta način zaznamovali svoje ljudi, da so jih kasneje lažje prepoznali. Dedek je imel zato do svoje smrti belo liso v lasišču. Tudi moj oče je imel na temenu liso, ki pa je bila precej manjša kot dedkova. Mačkova sta se iz Trsta vrnila domov vsa ožuljena, lačna in žejna. Otrok, ki sta ga prinesla s seboj, je potem živel pri njih, kjer je hodil v šolo in odraščal. Ko so Mačkovi trije ostareli, so mu prepustili kmetijo. Brat je bil starejši in je že prej umrl. Dedek Johan Giovanelli se je poročil z Marjano Habjan, Škrabarjevo iz Zgornjih Domžal. Že takrat se je hiši reklo pri Kofutnik. Vedno je bilo pri Kofutnik, nikoli pri Plahutnik. Zakaj se je tako imenovala, ne vem.

Ali je vaš ded kdaj poizvedoval o svojih starših?

Je. Ded je imel zelo hudo zlato žilo in zaradi tega je moral iti na več operacij. Ko je bil v bolnišnici v Celju, mu je doktor pripovedoval, da je bil tik pred njim v bolnici nek Giovanelli, ki je bil grofovskega stanu. Če bi bil tam malo prej, bi mogoče našel svoje korenine.

Doktor Kremžar ga je stalno nagovarjal, naj posloveni priimek. Giovaneli bi bilo po slovensko Janežič. Dedek pa je govoril: »Ah, a se spleča?«

ŠOLANJE

Kako ste se šolali?

Takrat smo hodili v šolo v Jarše. Jaz sem »imela« samo jarško šolo. Drugi so hodili v šolo osem let, jaz pa samo šest, ker je bila mama bolna in je ležala, na kmetiji pa je bilo doma veliko dela. Imeli smo polje, pa nekaj živine in za vse je bilo treba skrbeti.

V Jaršah je bila dvorazredna šola, v kateri sta učila učiteljica in učitelj. Učenci več razredov so se učili skupaj, tako da je dva ali tri razrede učitelj učil naenkrat. Zadnji je poučeval učitelj Flajs. Še zelo mlada je prišla poučevati tudi učiteljica Angela Janša, ki je potem ostala ves čas v tej šoli. Tako je učila že mojega očeta, potem pa še mene. Otroci so bili včasih drugačni kot danes glede poslušnosti in ubogljivosti. Učitelj nas je lahko tudi malo udaril, danes pa tega ne sme. Učili smo se računstva, slovenščine, zemljepisa, zgodovine in ročnih del. Učiteljica Janša je zahtevala, da ji

mora vsako dekle jeseni, ko smo prišli v šolo, narediti par nogavic. Tako smo se vse morale naučiti plesti nogavice. Ročno smo šivale srajce in hlače, potem pa smo lahko delale še kakšno »štrikarijo«. Učiteljica nam je govorila: »To boste potrebovale, ko boste gospodinje.« Z nami so delali tudi nekateri fantje, tisti pa, ki niso hodili na ročna dela, so delali v drevesnici na vrtu. Učitelj Flajs je bil zelo dober človek. Učil nas je, kako se vsadi drevo. Vsak otrok je imel na vrtu svoje drevo. Ko smo zaključili šolanje, smo svoje drevo izkopali iz zemlje in ga posadili doma.

Koliko časa je trajal pouk?

Mlajši otroci so imeli pouk od osmih do pol enajstih ali enajstih, večji pa do pol enih. Malice v šoli nismo imeli, ampak smo jo nosili s seboj. Če so bili pri kakšni hiši bolj revni, otroci niso imeli malice. Običajno sem imela za malico košček kruha in jabolko. Pri nas doma nismo bili nikoli brez kruha. Sadili smo veliko koruze, tako da smo imeli koruzni kruh tudi pozimi. Otroci smo ga imeli zelo radi. V šoli smo ga dali enkrat enemu, drugič drugemu. Pozimi smo nosili copate, ki so bile narejene iz starih cunj ali ličkanja, iz katerega smo delali tudi predpražnike. Za pisanje smo imeli že črnilnike, svinčnike, zvezke, ter knjige, katerih niso imeli vsi. Če so bili pri hiši revni, jih niso mogli kupiti, zato so včasih prišli k nam, da so se malo učili iz knjig.

Kako so učitelji takrat spraševali?

Učitelji so hoteli, da si se naučil na pamet o Prešernu in drugih pomembnih možeh. Pesnike in pisatelje smo morali dobro poznati. Posebej sem imela rada zemljepis, ker smo po zemljevidu potovali in kazali, kje se bomo vozili ali kako se pride iz enega kraja v drug kraj.

PREHRANA

Kaj ste kuhali?

Kuhali smo predvsem domače jedi: mlečen sok ali močnik, mlečno kašo, ješprenj, več fižola, kašnato repo pozimi in kislo zelje, kar smo pripravili sami. Za nedeljsko kosilo je mama kupila goveja rebra, da smo imeli govejo juho. Vsako zimo smo imeli koline, saj smo zato vzredili prašiče. Kruh smo pekli v peči. V začetku so v peči kuhali, potem pa so dali narediti zidan štedilnik. Sedaj tega ni več, ker so ga podli in dali zraven drugega, novejšega. Doma smo imeli vedno tudi kravo, da smo imeli mleko.

Ali ste mleko tudi kisali?

Za dom smo mleko tudi kisali.

V čem ste jedli?

Vse sklede so bile lončene, žlice pa aluminijaste, krožniki pa so bili takrat plehnati. Žgance in še nekatere druge jedi smo jedli iz ene sklede. Mama je doma delala tudi maslo. Nekje imamo gotovo še pinjo za maslo. Imeli smo tudi skrinje, ki pa niso imele posebnih okraskov. Mama je obleke shranjevala že v omari. Oče je imel tudi dosti knjig. ... Ob praznikih je bila na mizi potica, katero smo potičili z bučnim zrnjem. Na Štajerskem smo dobili posebno seme za buče, ki imajo v notranjosti zrnje. To smo potem zmleli za potico namesto orehov. Bila je dobra. Sejali smo tudi proso, da smo imeli proseno kašo, ječmen za ješprenj in ajdo za ajdove žgance. Sejali smo tudi pšenico in rž. Rženo moko smo mešali za domač kruh, katerega smo delali iz ržene, ječmenove, pšenične in koruzne moke. Imel je zelo sladek okus in je ostal cel teden

sočen. Rženo slamo smo posebej lepo želi, ker smo jo imeli za slamnato streho. Iz nje smo delali »škompe« in jih dajali na streho.

Kako ste obnavljali slamnato streho?

Takrat so po hišah hodili možje, ki so krili slamnate strehe. Ko smo lepo poželi rž, smo z njim naredili majhen snop. Z velikimi grabljami smo ga prijeli, da se je očistil plevela. Zrnje smo omlatili s cepci. Tolkli smo samo na vrhnjem delu, kjer je klasje. Kakšen cepcec je verjetno še danes pri hiši. Nato smo slamo povezali v »škompek«, katerega smo potem nesli na streho.

Na vašem vrtu pred hišo raste stara lipa. Ali ste se kdaj zbirali okoli nje?

To ni lipa, ampak hruška. Pri nas je bilo včasih zelo lušno. Prišli so fantje in dekleta in smo peli. Moj brat Iko, ki je bil v partizanih, je znal prav dobro igrati harmoniko. Prišli so še trije sosedovi fantje. Eden je igral kitaro, drugi je lepo pel, tretji pa je igral še na nek drug inštrument. Obiskala so nas tudi dekleta. Vsako nedeljo in pogosto tudi ob delavnikih zvečer so bili pri nas. Igrali in peli smo, da nam je bilo lušno. Tudi oče je znal dobro igrati na harmoniko, zato je igral na porokah. Na dvorišču imamo uto, v kateri smo sedeli vsak dan, razen ob nedeljah popoldne. Takrat so tam sedeli moški in igrali karte. Veliko smo prepeli. Kar nas je ostalo živih po drugi svetovni vojni, smo potem peli partizanske pesmi. Ko je človek mlad, je vedno lepo, a hitro mine in ostanejo le lepi spomini. S prijateljicami iz tistega časa imam še vedno zveze, vsi tisti štirje fantje pa so umrli v vojni.

Nasproti naše hiše je bil včasih vaški vodnjak. Tja smo vsak večer hodili po vodo. Dekleta smo se tam srečala in klepetala. Naša mama je velikokrat vpila name: »Ja, a boš že prinesla tisto vodo al še ne?«

Vaša hiša je zelo stara. Kako ste se počutili v njej, ko ste tam živeli?

Naša hiša je lesena. Ko smo bili manjši, me je bilo sram zaradi tega, ker so nas drugi zafrkavali, da imamo staro bajto, ki je še lesena. Danes je drugače.

Ali so fantje včasih peli tudi kakšne podoknice?

Tudi, tudi.

Kako ste imeli urejen sadovnjak?

Sadovnjak je bil včasih lepo urejen. Ko smo bili še manjši, smo imeli deblo jablano, ki je rasla zelo postrani. Ko smo bili stari osem do trinajst let, nam je oče na njej naredil klopce. Tako smo bili na jablani vsak večer in se tam igrali.

Slika 9: Tamburašice na Viru: sestre Lenca, Tona in Kati, otroka sta strica Vinko in Jože, slikano takoj po prvi svetovni vojni.

OBLEKA IN OBUTEV

Kako ste bili oblečeni?

Kako je bilo pred prvo svetovno vojno, ne vem. Po vojni, ko so šle naše ženske v Ameriko, so nam od tam pošiljale obleke, ki so bile drugačne, kot so jih nosili takrat pri nas. Bile so zelo moderne. V Ameriki je bila moda vsaj pet let pred našo. Ko mi je mama rekla, naj oblečem obleko, mi je bilo zelo nerodno, ker druga dekleta niso nosila takih oblek. To so bile lepe obleke, narejene »na gloken«. Soseba mi jih je potem popravila, da niso bile preveč »gloken«. Teta Tona je imela v Ljubljani dve hčerki, ki sta bili starejši od mene. V šolo sta hodili v Ljubljano, kjer so imeli vsako leto nove šolske halje z belim ovratnikom. Te halje sem od tete redno dobivala in jih nosila v šoli, kjer nismo imeli uniform. Vsako leto sem dobila po dve halji. Jezna sem bila, da moram samo jaz biti v tisti črni halji, drugim pa ni treba. Dekleta so takrat nosila predpasnike, obleke pa so jim segale malo čez kolena ali do kolen. Za lepše priložnosti so nosile lepše obleke brez predpasnika, v šoli in doma pa so vedno nosile predpasnik.

Ko sem hodila v šolo, sem bila samo jaz dekle, vsi ostali, šest ali sedem, pa so bili fantje. Kadar so mi fantje nagajali, sem jih tepla s cekarjem, ki je bil narejen iz slamnatih kit. Tako sem uničila ročaje pri cekarju, ki sem jih potem doma povijala. Pozimi sem jih včasih pometala v sneg, če so mi nagajali.

Pri Mark v Jaršah sta bila oče in sin čevljarja. Moj oče je dal ustrojiti svinjsko kožo, potem pa smo iz nje čevljarjem dali delati nove čevlje. Če so se zmočile, so bile zelo trde. V podplat je čevljar natolkel žebličke, da se niso prehitro obrabljali.

Fantje so bili oblečeni v hlače in srajco, po vrhu pa so nosili suknjič ali jopico. Ženske so že veliko pletle. Otroci so nosili srajce drug za drugim, obleko pa so morali kupiti. Ker je takrat tovarna Induplati že začela z obratovanjem, je veliko domačinov tam dobilo delo. Plače so bile majhne. Od leta 1918, ko se je končala vojna, pa do leta 1925, je bilo v naših krajih najtežje. Ker še ni bilo tovarn, ni bilo delovnih mest, zato so se mladi odseljevali v Švico, v Holandijo, v Francijo itd. Vsi mladi so odšli, tako da so doma ostali samo stari ljudje. Nekaj izseljencev se je vrnilo, večina pa jih ostala v tujini, kjer so si ustvarili družine.

Kaj ste počeli ob dolgih zimskih večerih?

Ko sem bila majhna, so še pletli slamnate kite. Ljudje so sejali žito, zato so imeli veliko slame. Slamnate kite so odkupovali v Domžalah. S tem se je dalo malo zaslužiti. Jaz slamnatih kit nisem več pletla. Nekateri domačini so izdelovali copate in predpražnike iz koruznih listov in jih prodajali. Včasih, ko je bilo v gozdovih več gob kot danes, smo hodili po gobe in jih sušili. Naši sorodniki v Ameriki so nam vedno pisali, da bi radi gobe. Mi smo jim pošiljali posušene, oni pa so nam vračali druge stvari.

9. RAZPRAVA IN ZAKLJUČEK

UGOTOVITVE:

1. Kofutnikova hiša je skoraj v celoti lesena in je grajena v obliki stegnjenega doma. V stanovanjskem delu ima hišo ali izbo, črno kuhinjo, shrambo in vežo ter kamro. V gospodarskem delu so naslednji prostori: hlev, skedenj, svinjak, lopa in zunanje stranišče. V bližini hleva je odprto gnojišče, na vrtu pa stoji lesena uta in raste stara hruška.
2. Na osnovi ustnih in pisnih virov (knjiga *Status animarum*) sva predstavili življenje Kofutnikovih od sredine 19. stoletja dalje. Pri Kofutnikovich so takrat živeli trije neporočeni ljudje: sestre Marija in Marjana ter brat Jernej Maček. Leta 1852 sta Marija in Jernej odšla v Trst po dojenčka, ki so ga potem posvojili. To je bil Janez Giovanelli (1852-1933), ki je potem živel pri njih in prevzel domačijo. Poročil se je in z ženo sta imela sedem otrok.
3. Dve hčerki sta umrli pred drugim letom starosti. V tem času je bila velika umrljivost otrok.
4. Ker za mlade ljudi ni bilo zaposlitve, so trije otroci odšli med letoma 1910 in 1920 v Ameriko s trebuhom za kruhom.
5. Dva, sin Johan in hčerka Ivana, pa sta živela v Srednjih Jaršah. Doma je kmetijo prevzel Johan-Ivan Giovanelli (1894-1964). Med prvo svetovno vojno je bil v Galiciji v Karpatih ranjen in je izgubil prste na nogi. V letih 1924 do 1936 je bil župan občine Jarše in kasneje Homec, ko se je občina Jarše združila z občinama Šmarca in Homec. Z ženo Katarino Kaplja sta imela pet otrok.
6. Od teh otrok sta dve hčerki umrli pred četrtem letom starosti.
7. Sin Ivan Giovanelli je umrl krute smrti med drugo svetovno vojno v koncentracijskem taborišču v Mauthausnu.
8. Družina Giovanelli je bila med drugo svetovno vojno izseljena in je živela v zaprta v gradu Goričane. Teta Ivanka je od Nemcev odkupila zaplenjeno domačijo, tako da je tudi v času njihove odsotnosti živina ostala pri hiši.
9. Danes sta od rodbine Giovanelli živa dva potomca: Lovrenc Giovanelli, ki živi doma in njegova sestra Pepca Žebovec, ki živi na Viru.

PREVERJANJE HIPOTEZ:

1. Predvidevali sva, da se v hiši nahaja veliko starih predmetov. To se je potrdilo, vendar lastnik hiše ni želel, da bi raziskali podstrešje.
2. Predvidevali sva, da je bilo življenje v preteklosti veliko težje kot sedaj. Ljudi je pestila lakota, preživljali so težke razmere v času obeh svetovnih vojn, način življenja pa je bil drugačen, brez sodobnih pripomočkov. Potrdila so se naslednja zgodovinska dejstva:
 - Lakota in pomanjkanje v 19. stoletju. To smo spoznali na primeru odhoda dveh Kofutnikovih, ko sta odšla po otroka v Trst.
 - Odhajanje mladih s trebuhom za kruhom po svetu, v času od 1910 do 1920 predvsem v Ameriko. To se je potrdilo tudi pri Kofutnikovih.
 - Mlada dekleta so šivala slamnike v domžalskih tovarnah in odhajala na sezonsko delo na Dunaj in v Salzburg. To je bilo značilno tudi za mlada dekleta pri Kofutnikovih in njihovih sorodnikih.
 - Kofutnikove sta zaznamovali tudi prva in druga svetovna vojna. V prvi je bil udeležen oče Johan Ivan Giovanelli, v drugi pa je umrl njegov sin Ivan.

- Po drugi strani je bilo zaznati mladostno razigranost in veselje mladih ljudi pred 2. svetovno vojno in zanosno petje partizanskih pesmi po drugi svetovni vojni (Priloga).

Slika 10: Ob stari hruški pred Kofutnikovo hišo

Ob zaključku raziskovalne naloge ugotavlja, da se zgodovinska dogajanja močno odražajo v življenju ljudi in jim dajejo v vsakem obdobju svoj pečat. Življenja Janeza Giovanellija, njegovega sina Johana Ivana Giovanellija in danes živečega Lovrenca Giovanellija neizbrisno nosijo v sebi zgodovinska dogajanja, za vsakega o drugem zgodovinskem času. Ker Lovrenc Giovanelli nima potomcev, se z njim priimek Giovanelli na tem območju končuje. Z zaščito Kofutnikove hiše kot kulturnega spomenika pa bo ta priimek živel naprej in z njim življenja teh ljudi v različnih zgodovinskih obdobjih.

10. LITERATURA IN VIRI

Literatura:

- Bezelak, Stane: Zgodovina 1, za tehniške in druge strokovne šole. Ljubljana, Modrijan, 2001.
- Bogataj, Janez: Sto srečanje z dediščino na Slovenskem. Ljubljana, Prešernova družba, 1992.
- Flerin, Milan: Vzpon in padec nekega rodu, Mullerjev rod v Domžalah od druge polovice 19. stoletja do polovice 20. stoletja, 4. del, rokopis. Domžale, 1993. Arhiv Matjaža Brojana.
- Kalc, Aleksej: Poti in usode, Selitvene izkušnje Slovencev z zahodne meje. Koper-Trst, 2002, www.zrs-kp.si/zaloznistvo/annales%20majora/potiusode.htm.
- Poročilo slovensko-italijanske zgodovinsko-kulturne komisije: Slovensko-italijanski odnosi 1880-1956. Koper – Capodistria, 25. julija 2000, www.prim-nov.si/novice/porocilo/porocilo.html.
- Sedej, Ivan Sedej: Sto najlepših kmečkih hiš na Slovenskem. Ljubljana: Prešernova družba v Ljubljani, 1989.
- Stražar, Stane: Ob bregovih Bistrice, Od Rodice do Dupline in Radomlje z okolico. Radomlje, 1988.
- Stražar, Stane: Domžale, mesto pod Goričico. Škocjan pri Domžalah, Odbor Kulturnega društva Miran Jarc, 1999.

- Šolstvo na Slovenskem: Od marčne revolucije in pomladi narodov do prve svetovne vojne, www.ssolski-muzej.si/solstvo_na_slovenskem.so.html.
- Tesovnik, Dejan; Vrhovec, Andraž; Stare hiše v Jaršah in na Rodici, Raziskovalna naloga s področja geografije, Gibanje znanost mladini, Osnovna šola Rodica, Domžale, marec 2003
- Vrtačnik Merčun, Vilma: Pokrajinska podoba domačega kraja, Domžale, 2000, spletna stran OŠ Rodica, <http://www2.arnes.si/~osljro2s/vilma/text/kmet.htm>.
- Vrtačnik Merčun, Vilma: Učna pot ob Mlinščici, Vodne naprave na Mlinščici ter zaton mlinarstva v Jaršah in na Rodici, Rodica, Osnovna šola, 2003.
- Domžale od A do Ž, Zgodovina občine, spletna stran Občine Domžale, www.domzale.si/zgodovina.asp

Pisni viri:

- Status animarum, župnija Mengeš
- Fotoalbum, arhiv Lovrenca Giovanellija
- Korespondenca, arhiv Lovrenca Giovanellija
- Časopisna članka: Jarše, Navadna pesem iz nekdanjih dni. Naš list, št 8, 1. avgust 1937.
- V. pl. Haardtov Zemljepisni atlas za ljudske šole s slovenskim učnim jezikom, predelala prof. Simon Rutar in Fr. Orožen, Izdaje I. za Kranjsko in Primorsko v 7. zemljevidih. Dunaj, Ed. Holzel. Odobren z odlokom c. kr. Ministerstva za bogočastje in nauk dne 16. januarja 1899, št. 26.223/98.

Ustni viri:

- Lovrenc Giovanelli, Srednje Jarše, Jarška cesta 58
- Pepca Žebovec, Vir, Gubčeva 1

10. PRILOGA

Dve pesmi, ki so jih peli po drugi svetovni vojni, in Dahauska (iz arhiva Lovrenca Giovanellija)

PRILOGA

DVE PESMI, KI SO JIH PELI PO DRUGI SVETOVNI VOJNI
(arhiv Lovrenca Giovanellija)

BLEDA LUNA JASNO SIJE!

1)

Bleda luna jasno sije skozi oblake in megle,
gleda mene, partizana, vpraša me, kako mi gre.

2)

Tebi lunca bom poveda, ki tako molčati znaš,
zakaj se po gozdovih skrivam, puško nosim že en čas.

3)

Tujci so v deželo prišli, lačni zemlje in krvi,
so hoteli mene imeti, da bi me zaslužnili.

4)

Moral sem od doma iti, se podati v gozd teman,
ker sem ljubil domovino, zdaj postal sem partizan.

5)

Za menoj se joka očka, mamca, bratec, sestrice,
za menoj se joka ona, meni ljuba deklica.

6)

Ko bo prišel dan svobode, ko bo rešen dom in rod,
takrat vedi, blede luna, da domov se vrnil bom.

7)

Če me zadene tuja krogla, če me zadene smrtni val,
takrat vedi, domovina, da za te sem se žrtvoval.

IZ DIMA VSTAJA

Evropa gori ...,
vrste se grmade,
grme težki topovi,
proti nam so tanki, bombe,
naše orožje so naše pesti!
Iz teh naših golih pesti
se marsikdo
zavarovan z jeklenimi stenami
boji.

Ker nas ta zmaj v jeklu
ne more dobiti v svoje roke,
je znesel ves svoj srd
nad starce, otroke,
nad naše žene.
Okupator je ropal, moril,
napadal, požigal
mesta in vasi.
Nepojmljiva tišina nad kraji,
le v soju krvavega blišča.
A tam pri Soči, na Koroškem,
od Prekmurja, tja do Kolpe,
vstala iz krvi in dima
ob ropotu mitraljezov
je naša nova domovina.

DAHAUSKA (lager)

- 1)
Ko sem v Dachau jo primahal,
sotrpin me je že čakal,
Švabom v roke pal sem,
brez vsega in gol ostal sem.
- 2)
Ko so me v kopalnico odgnali,
do kocin so me obrali,
od nog do vratu me je namazal,
da od bolečin sem stokal.
- 3)
Ko sem se dovolj nastokal,
pod tušem me je Filip skopal,
v KL sem se preoblekel,
na blok petrak me je odvedel.
- 4)
Bil manister jur prišel,
da bi novega kaj slišal,
dol od Štajerske in Kranjske,
od provincije Ljubljanske.
- 5)
Bil v revirju tista glava
tam komarje zajebava,
neprestano jih posluša,
njih mišljenje preizkuša.

- 11)
Kar se te menaže tiče,
dobra bla bi za prašiče,
heflin pa z zobmi vase zmelje,
naj korenje bo al zelje.
- 12)
Nudelnov se tudi ne brani,
samo da si rit ohrani,
žalibog, da to veselje
dajo mi le za nedelje.
- 13)
V trebuhu bi krulilo,
če paketov bi ne bilo,
letnik cent bi špeha zgubil,
godec mizerere tulil.
- 14)
To vprašanje vsak si stavi,
kdaj le se domov odpravi,
al povem ti, ljuba duša,
da domov se sedaj ne spušča.

- 6)
Če ga vprašaš: »Kaj je novega?«
»Dobro gre,« ti odgovarja.
»Zopet smo jih namahali
in iz Kijeva pregnali.«
- 7)
Prišel Hartman sem je v Dachau,
da bi jo staktirko mahal,
Kranjce v petju eksercira,
o ljubezni strune ubira.
- 8)
Gori vstalo je godrnjanje,
nočemo za vaše petje,
revolucionarne dajte,
to so za današnje cajte.
- 9)
Hartman pa mi je zabrusil:
»Če kamin bi rad poskusil,
revolucijarne poj,
mi ne gremo za teboj!«
- 10)
Fuzbalisti v bitki ostri
se pokažejo kot mojstri,
kadar žoga v gol jo seka,
Medja vleče moštvo iz dreka.

- 15)
Bomba iz avijona pala,
vse obleke je požgala,
kaj boš, revež, zdaj oblekel,
nag domov ne bodeš tekel.
- 16)
Zrušilo se je malenšteine,
ki peljejo v naše kraje,
ljubav domovinska preč je,
trošt za domov res odveč je.
- 17)
V zverinjaku žaba rega,
v robi pa blokač se krega,
»Auf getz, gligenfangen bande,«
sicer potrajbam vas v komande.
- 18)
Ko sem vse to vam povedal,
ne bi rad v bunker sedal,
s policijo ni se bosti,
že od prej imam jo dosti.

19)

Blizu nemškega tam rajha
se velika reč dogaja,
narod puško v roke vzel je,
bojno pesem on zapel je.

20)

Peter II kralj ubežni
sladko sanja o ljubezni,
a princeza njena noče,
njej se zlata, krone hoče.

21)

Draga gor pa dol mašira,
jezno gube v siht nabira.
Tito dal mu je po repu,
ko je četnike natepel.

22)

Bela garda, hrabra četa
partizanom smrt obda,
a na svetu se vse suče,
to potrdit znal bi Duce.

23)

Škof Ljubljance blagoslavlja,
ko v Dachau jih odpravlja:
»Dragi moji, to vam rečem,
da je nemški bog pravičen.«

II.

24)

Tu je rihtar iz sodišča,
tu profesor učelišča,
ajzenponar in novinar
in še marsikak kretinar.

25)

Tisoč bornih vas Ljubljancev
damo za en par Gorenjcev,
glejte, da se spokorite,
beli se nazaj vrnite.

26)

Beograjski prošt jih bara:
»Je kaj fajmoštrov nemara,
farji so nas sem poslali,
sami so doma ostali.«

27)

Jaz se bom pa tu potuhnil,
kadar bo pa mir izbruhnil,
prišla vrsta bo tudi name,
če hudič me prej ne vzame.

28)

Ko svoboda je prihrula,
Švabe v jarek je zasula:
»Ah, adijo, ljubi Dachau!«
ter domov sem jo odmahal!

Konec.